

STUDIA BALCANICA 32

СРЕДНОВЕКОВНИТЕ БАЛКАНИ
КАТО СВЕТОВЕН КРЪСТОПЪТ:
КОНТАКТИ И ОБМЕН

Съставителство и редакция:
Лиляна Симеонова, Лора Тасева

Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките
Издателска къща „Тендрил“
София 2017

СЪДЪРЖАНИЕ

Лиляна Симеонова. <i>Средновековните Балкани като световен кръстопът: контакти и обмен. Уводни думи</i>	9
I. ИСТОРИЯ	
Златомира Герджикова. <i>Църквата – място за общуване на хора от различни етноси през Късната античност</i>	21
Милош Цветковић. <i>Сермисијани – преци појединих влашких скупина? Прилог проучавању порекла влашких заједница на југу Балканског полуострва</i>	33
Красимира Гагова. <i>Законите на хан Крум и капитулациите на Карл Велики</i>	45
Теодор Димитров. <i>От колективната памет до дипломатическия аргумент. Към една нова интерпретация на някои исторически реалии в писмата на патриарх Николай Мистик до българския владетел Симеон</i>	53
Лиляна Симеонова. <i>Крепостта Видинис/Бдин и „завръщането на Византия на Дунава“: реализация и крах на една имперска мечта</i>	61
Сашка Георгиева. <i>Брачната дипломация в политиката на цар Самуил по отношение на западния дял на Балканския полуостров</i>	95
Георги Димов. <i>Балканската политика на император Мануил I Комнин през 50-те и 60-те години на XII век</i>	109
Владислав Иванов. <i>Сръбското кралство и Българското царство в борбата за политическо влияние над земите по Долния Дунав в края на XIII век</i>	129
Елена Костова. <i>‘България’ според някои дубровнишки документи от 80-те и 90-те години на XIV век (предварителни бележки)</i>	143

Ивелин А. Иванов. *Свои и чужди: образът на унгарци, хуни, българи, гърци, кумани, татари, сърби и власи в Chronica Picta от XIV век* 153

Димитър В. Димитров. *Морето в политиката на средновековните балкански държави* 165

Ивайла Попова. *Контакти и взаимодействия между Балканите и Западна Европа през XIV – XV век според пътеписни свидетелства* 185

Калина Минчева. *Пътувания на балканските духовници до руските земи по време на османското владичество (предварителни бележки)* 193

II. АРХЕОЛОГИЯ И ИЗКУСТВОЗНАНИЕ

Албена Миланова. *Каменната пластика в средновековна България между Византия и Западна Европа* 203

Љубомир Милановић. *Гроб архиепископа Данила II у Пећкој Патријаршији: нова разматрања* 227

III. КНИЖОВНИ КОНТАКТИ

Искра Христова-Шомова. *Житието на св. Климент Охридски от Димитър Хоматиан и неговият средновековен славянски превод в контекста на охридските и балканските културни традиции* 247

Лора Тасева. *Античността в българския и сръбския превод на календарните стихове на Христофор Митиленски* 259

Станоје Бојанин. *Хиландарски медицински кодекс и научна медицина на средновековном Балкану* 277

IV. ИЗВОРОЗНАНИЕ И ИСТОРИЧЕСКА ГЕОГРАФИЯ

Стоянка Кендерова. *Представата за историко-географската област Македония в средновековната арабска картография* 297

Пенка Данова. *По пътя Белград – Ниш: италиански стихове от XVII столетие* 311

Милош Цветковић

Сермисијани – преци појединих влашких скупина? Прилог проучавању порекла влашких заједница на југу Балканског полуострва*

Влашке заједнице на југу Балканског полуострва могу се поделити у две основне групе. Једну групу чине Аромунски, расути широм Епира, Тесалије, Македоније и Албаније; другу скупину представљају Мегленски Власи, који су све до почетка XX столећа живели на малом простору у околини Меглена, изоловани од осталих романских (влашких) заједница, да би након Првог светског рата знатним делом били расељени у Румунију и Турску. Наведена подела Влаха на две групе заснована је првенствено на лингвистичким разликама које постоје између њих¹.

Порекло поменутих влашких заједница на југу Балканског полуострва, међутим, још увек није у потпуности расветљено. Разлог за то је, пре свега, чињеница да су обавештења о Власима у писаним изворима средњег века, када се они јављају на историјској позорници, прилично оскудна. Истраживачи су због тога своје закључке о најранијој историји Влаха најчешће реконструисали служећи се резултатима лингвистичких, етнологских и археолошких проучавања. С друге стране, проблем у изучавању порекла Влаха је и у томе што су историчари балканских историографских школа „влашко питање“ често посматрали као саставни део историје својих наро-

* Чланак је настао у оквиру рада на пројектима: *Традиција, иновација и идентитет у византијском свету*, бр. 177032, који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, и заједничком пројекту *The Medieval Balkans as a Global Crossroads: Encounter and Exchange* / Института за балканистику и Центра за тракологију „Проф. Александар Фол“ Бугарске академије наука и Византолошког института Српске академије наука и уметности.

¹ Основна подела јужнобалканских Влаха на Аромуне и Мегленовлахе полази од језичких разлика које постоје међу њима. Наиме, целокупно источнороманско говорно подручје може се поделити у четири језика: румунски (говори се највећим делом у подручју данашње Румуније и Молдавије), истрорумунски (очувао се на Истри, у данашњој Хрватској), и два језика на средишњем и јужном Балкану – аромунски и мегленовлашки. Иначе, румунски лингвисти те језике сматрају деловима јединственог румунског језика, cf. D. Dvoichenko-Markov, “The Vlachs: the Latin speaking population of Eastern Europe” – *Byzantion* 54/2 (1984), p. 510. Треба додати још и то да је у подручју Далмације постојала засебна скупина тзв. Моровлаха (Влаха мора, или Црних Влаха), који су временом асимилорани од локалног словенског становништва, cf. P. Năsturel, “Les Valaques balcaniques aux Xe-XIIIe siècles” – *Byzantinische Forschungen* 6 (1979), 89–90.

да, негирајући на тај начин средњовековним Власима етничку особеност². Упркос томе, о Власима се доста писало, но чини се, ипак, да се сазнања о њиховом пореклу још увек могу употпунити, понајвише кроз анализу писаних историјских извора – почев од Кекавменових вести, које представљају најстарије изворно сведочанство о влашком пореклу.

Поменути византијски писац из XI века написао је да се прапостојбина Влаха – потомака античких Дачана и Беса, како он тврди – налазила на простору између Саве и Дунава, одакле су они расељени на територију РOMEЈСКОГ царства – у Епир, Македонију и Хеладу³. Његове податке истраживачи су често анализирали, при чему посебно треба издвојити, у науци недовољно запажено, тумачење које је пре једног столећа понудио Орест Тафрали. Румунски историчар је истакао везу између Кекавменових обавештења о доласку Влаха са подручја између Саве и Дунава, односно данашњег Срема, у РOMEЈСКО царство, са једне стране, и повести о загонетним Кермисијанима (Κερμισιάνοι/Κεραμισῶνοι) у спису *Чуда Светог Димитрија Солунског*, где се каже да је та

² Детаљније о проблему порекла балканских Влаха у историографији cf. T.J. Winnifirth, *The Vlachs. The History of a Balkan People* (London, 1987); Z. Mirdita, *Vlasi u historiografiji* (Zagreb, 2004).

³ Кекавмен, *Советы и рассказы. Поучение византийского полководца XI века*. Издание второе, переработанное и дополненное. Подготовка текста, введение, перевод с греческого и комментарий Г.Г. Литаврина (С.-Петербург, 2003), 284, 286. Кекавмен, притом, наводи да су Власи живели у суседству територије која је у његово време била насељена Србима. Пишчеву тврдњу о присуству Срба у Подунављу током XI века истраживачи су често доводили у питање. Чини се, међутим, да је поменути Кекавменов исказ веродостојанн с обзиром на то да и други изворни подаци указују на постојање српских насебина у тој области, о чему је писала И. Коматина, „Срби на путу крсташа“ – *Историјски часопис* 64 (2015), с. 60. Поред Кекавмена и други средњовековни писци помињу долазак Влаха на Балкан са севера, тачније из Панонске низије. У делу под називом *Опис источне Европе*, анонимног аутора, с почетка XIV века, наводи се да су Власи – потомци римских пастира, како их описује *Аноним* – првобитно живели у Панонији, да би потом, под притиском новодосељених Угра, прешли на Балкан и населили простор између Солуна, Македоније и Ахаје, *Анонимов Опис источне Европе* (*Anonymi Descriptio Europae Orientalis*), приредили Т. Живковић, В. Петровић, А. Узелац, критичко издање текста на латинском, превод и филолошка анализа Д. Кунчер (Београд, 2013), 102–103. Вести о Власима у реченом спису преузете су делом из угарске традиције. Наиме, у делу *Анонима Угарског*, писаном на прелазу између XII и XIII века, постоји белешка о народима које су Мађари затекли на простору Паноније у време досељавања – поред Словена и Бугара, помињу се и Власи, односно римски пастири: Е. Szentpétery (ed.), *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I (Budapest, 1937), р. 45. О римским пастирима који су некада живели у Панонији говори и доминиканац Рикард, чији је спис настао 30-их година XIII века С. А. Аннинский, „Известия венгерских миссионеров XIII–XIV вв. О Татаррах и восточной Европе“ – *Исторический архив* 3 (Москва, Ленинград, 1940), с. 95. Да су Власи у време досељавања Мађара живели на простору Панонске низије, сведочи и руска хроника – *Повесть минулых лет* или *Несторова хроника* – с почетка XII века, у којој се говори о мађарском заузимању влашке и словенске земље након доласка у Панонију: Д.С. Лихачев, В.П. Адрианова-Перетц (перев., ред.), *Повесть временных лет*, I (Москва, Ленинград, 1950), с. 10 сл.

етничка скупина, кренувши из околине Сирмијума, дакле такође из Срема, стигла у Царство, у подручје Македоније, на другој страни⁴. Тафрали је сходно томе изнео претпоставку да су Кермисијани вероватно били преци једне од влашких скупина на Балкану, о којима је писао Кекавмен⁵.

Кермисијани или Сермисијани (Σερμησιάνοι) – што је исправанији облик њиховог етничког имена, будући да је тај етноним изведен од имена града Сирмијума⁶ – били су потомци Ромеја, које је словенски вођа Хакон, приликом пљачкашког похода по Илирику и Тракији у другој деценији VII stoleћа, заробио и повео са собом у Панонију. Заробљени Ромеји и њихови потомци су током вишедеценијског боравка у аварској земљи, и поред мешања са Бугарима, Аварима и другим народима, очували своју веру и језик, формирајући једну посебну етничку скупину. За то време нису изгубили свест о свом ромејском пореклу, као ни жељу да се врате у домовину. После 60 година боравка северно од Саве, око 680. године⁷,

⁴ C. Byeus (ed.), *Miraculorum s. Demetrii martyris liber II* – In: *ASS, octobris IV* [= PG 116, col. 1365 ff]; P. Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils des miracles de saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I (Paris, 1979), p. 227 ff.

⁵ O. Tafrali, *Thessalonique des origines au XIVe siècle* (Paris, 1919), p. 128.

⁶ У Тугаровом издању одеља из *Чуда Светог Димитрија Солунског* види се да је писац користио два облика тог етнонима: Керμησιάνοι и Κεραμίσσιάνοι: A. Tougard, *De l'histoire profane dans les Actes grecs des bollandistes* (Paris, 1874), 192, 202. У тексту *Чуда* који је објављен у оквиру едиције PG 116, cols. 1368, 1373, 1376 среће се само облик Керμησιάνοι, док је Лемерл у најновијем издању исправио читање у форму Σερμησιάνοι: Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils*, I, 230, 233, која се среће и на једном сачуваном печату – власник печата био је Μαύρος, πατρικίος καὶ ἀρχοντας τῶν Σερμησιάνων καὶ Βουλγάρων – cf. G. Zacos, A. Vegler (eds.), *Byzantine Lead Seals*, I (Basel, 1972), 635–636, No. 934.

Облик Сермисијани је исправна верзија етнонима, што потврђује чињеница да се тај термин среће на сигилографском материјалу, за разлику од појма Кермисијани, који се јавља у извору наративног карактера. Појам Кермисијани настао је, по свему судећи, укрштањем имена Сермисијани и назива Керамисијског поља (Κεραμῆσιος κάμπος), где су се они по доласку населили. О укрштању говори то што на једном месту аутор *Чуда* пише облик Кермисијани, који се осим у почетном слову подудара са Сермисијани, а на другом месту писац наводи Керамисијани, дакле са још једним словом а, не би ли тај термин уподобио називу поменутог Керамисијског поља. Према томе, реч је о Сермисијанима настањеним на Керамисијском пољу, а Кермисијани су били плод контаминације двају имена. Облик Σερμησιάνοι у основи вероватно има вулгарнолатински рефлекс лат. придева *sirmiensis* од *Sirmium*. У познолатинском топоним је несумњиво гласио *Sermium*, што потврђује његов пословењени лик *Ср(и)јем*.

Захвалио бих на овом месту проф. Александру Ломи, академику САНУ, на корисним саветима и сугестијама које ми је упутио приликом састављања овог текста, првенствено у вези са односом етнонима Сермисијани и Кермисијани.

⁷ Фрањо Баришић је сматрао да је реч о последњим годинама владе цара Константина IV. Он помиње интервал од 680. до 685. г., Ф. Баришић, „Miracula s. Demetrii II“ – У: Г. Острогорски (ур.), *Византијски извори за историју народа Југославије*, I (Београд, 1955; репр.: 2007), с. 211. Пол Лемерл сматра да се сеоба Кермисијана одиграла између 678. и 685. године: Lemerle, *Les plus anciens recueils*, II, p. 161. Треба рећи да је у старијој литерату-

предвођени извесним Кувером⁸, они долазе на Балкан и настанују се у околини Солуна, у подручје тзв. Керамисијског поља (Κεραμίσιος κάμπος)⁹.

Полазећи од претпоставке да се Керамисијско поље простирало на потезу око Битоља, Орест Тафрали је сматрао да се од новодосељених Сермисијана формирала група потоњих битољских Куцовлаха (Аромуна)¹⁰. Тафралијева теза, међутим, није прихваћена у научним круговима, првенствено због чињенице да нису сачувани непосредни докази који би

ри присутно било и становиште да 60 година треба рачунати од аварске најезде из 70-их и 80-их година VI столећа, али и став да тих 60 година треба бројати од 688. године, када су се такође одиграле борбе око Солуна. Детаљније о ставовима у старијој литератури в. Ф. Баришић, *Чуда Димитрија Солунског као историски извор* (Београд, 1953), с. 128 сл. Треба додати и мишљење Тибора Живковића, који сматра да се сеоба одиграла 679. године, непосредно после завршетка арабљанске опсаде Цариграда, и пре досељавања Аспарухових Бугара, који се не помиње у *Чудима*: Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу (600–1025)*, (Београд, 2002), с. 219 сл.

⁸ Кувер, кога је на позицију старешине сермисијанске заједнице поставио аварски владар, искористио је жељу Сермисијана за повратком у постојбину, покренувши њихову сеобу. Хаган се томе успротивио, због чега је дошло и до борби. Сермисијани су, међутим, на крају успели у својој намери да се врате на Балкан. О личности Кувера не постоје детаљни изворни подаци, но и поред тога, био је честа тема у историографији, понајвише код бугарских медијевиста. Н. Милев, „Кубрат от историята и Кубер в Чудесата на св. Димитрија Солунски“ – *Периодическо списание на българското книжовно дружество* 71 (1911), с. 576; В.Н. Златарски, *История на Българската държава през средните векове*, I/1 (София, 1970), 112, 121, сматрали су да је реч о четвртом сину бугарског кана Куврата. Фрања Баришић, који је са посебном пажњом изучавао *Чуда Светог Димитрија Солунског*, истиче да теза о Куверу као Кувратовом сину, иако није без приговора, има утемељење у изворним подацима: Баришић, „Miracula s. Demetrii II“, с. 212, н. 57. Таквог је становишта и В. Поповић, „Куврат, Кувер и Аспарух“ – *Старинар* 37 (1986), с. 113 сл. С друге стране, Т. Живковић, *Јужни Словени*, с. 220, н. 641, одбацује такву могућност. Постоји још неколико занимљивих теза за које је, међутим, тешко пронаћи потврду у изворима; таква је Грегуарова теза о томе да су бугарски кан Куврат, сермисијански заповедник Кувер али и Поффрирогенитов Хорват иста особа, Н. Gregoire, „L'origine et le nom des Croates et des Serbes“ – *Byzantion* 17 (1945), р. 108 ff. Изнето становиште, међутим, не може бити поткрепљено одговарајућим доказима. Више детаља о том проблему, в. Баришић, *Чуда*, с. 132 сл.

⁹ Реч је о потезу који се налазио западно од Солуна и граничио се са земљом коју су настањивали Дрогувити. У *Чудима Светог Димитрија* се наводи да су Кермисијани по доласку успоставили везе са Дрогувитима, од којих су се снабдевали храном и преко њих дознали вести о близини Солуна: Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils* I, р. 228. Дрогувити су, иначе, живели западно од Солуна, у равници која се протеже ка Верији: Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils* I, 229, 233; cf. G. Bohlig (ed.), *Ioannis Cameniatae de expugnatione Thesalonicae* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB) 4], (Berolini, 1973), р. 8. Уп. Живковић, *Јужни Словени*, 194–195, н. 546, 547. У науци је углавном прихваћено становиште да се загонетно поље налази у подручју Пелагоније, и да је његово име у вези са античким градом Керамеа (Κεραμεία, Ceramea), који се налазио на путу између Охрида и Стобија: cf. M. Riel, „New Greek Inscriptions from Pelagonia and Derriopos“ – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 101 (1994), р. 151. Преглед ставова у литератури о том проблему пружа М. Γρηγορίου-Ιωαννίδου, „Το ἐπεισόδιο τοῦ Κοῦβερ στα Ὁράματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου“ – *Βυζαντικά* 1 (1981), р. 70.

¹⁰ Tafrali, *Thessalonique*, р. 128.

такву тврдњу потврдили, па су истраживачи, који су се бавили пореклом Влаха и идентитетом Сермисијана, у потпуности занемарили изнето становиште¹¹.

И заиста, јасна и непосредна веза између Кермисијана из *Чуда Светог Димитрија Солунског* и потоњих византијских Влаха не разазнаје се из извора; међутим, поједине чињенице упућују на то да се Тафралијевој претпоставци треба изнова вратити. Наиме, неколико података истичу сличност између Сермисијана и Влаха, и иду у прилог изреченој тези према којој би се у Сермисијанима могли тражити преци јужнобалканских Влаха, односно једног дела тог етноса.

1. На првом месту треба истаћи то што су Сермисијани, по свему судећи, попут Влаха, припадали романској језичкој породици, при чему су настањивали управо она подручја у Македонији где у наредним столећима извори бележе влашке насеобине. Иако у случају Сермисијана изворни подаци не истичу децидно којим су језиком говорили, њихов језик је вероватно био романског порекла, на шта упућује неколико чињеница:

а) Сермисијани су били пореклом из царских провинција у којима је већински део популације пре словенско-аварских најезди припадао управо романској језичкој породици. У питању су провинције обе Паноније, обе Дакије, Дарданија, Мезија и Превалитана. Поред њих, део Сермисијана потицао је из грчке језичке зоне, односно, из провинција Тракије и Родопа¹². Потомци заробљених Ромеја су по повратку у Византију желели да се врате у области из којих су водили порекло, при чему су неки у томе успели, првенствено они из Тракије, али не и они који су били одведени из провинција романског говорног подручја – Паноније, Дакије, Дарданије, Мезије и Превалитане – које Цариград више није контролисао. Они су засновали своју насеобину на Керамисијском пољу, у широј околини Солуна¹³. Састављач *Чуда Светог Димитрија* назива досељенике посебним етничким именом, наглашавајући разлику између њих и Солуњана. Та подвојеност свакако није била узрокована припадношћу различитим религијама, јер су Сермисијани оста-

¹¹ В. Баришић, „Miracula s. Demetrii II“, с. 213, н. 58.

¹² Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils*, I, 227–228.

¹³ Аутор *Чуда Светог Димитрија* наводи да су по доласку на Керамисијско поље, многи од Сермисијана желели да се врате у своје родне крајеве. Кувер то, међутим, није допуштао. Он је ступио у контакт са Цариградом и од византијског цара издејствовао издавање наредбе словенским Дрогувитима који су живели у суседству, према којој су припадници поменутог словенског племена имали обавезу да снабдеју храном Кувера и његову заједницу. Посредством Дрогувита Сермисијани су, међутим, добили информације о близини Солуна, после чега су многи од њих, са женом и децом, кренули у тај ромејски град. Из Солуна су их Ромеји лађама одвозили у Цариград: Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils*, I, p. 229.

ли у хришћанској вери током шест деценија проведених у аварској земљи. Такође, обе скупине су осећале припадност Римској држави, па се стога може претпоставити да је разлог подвојености био посебан језик којим су Сермисијани говорили, који је Солуњанима био стран. За разлику од грчког, којим су говорили становници Солуна, језик Сермисијана, имајући у виду њихово ромејско порекло, није могао бити други до латински.

б) У прилог тврдњи да је матерњи језик Сермисијана био романског порекла сведочи и то што за сермисијанског старешину Маура писац *Чуда Светог Димитрија* наводи да је говорио четири језика: поред грчког, још и језик Бугара, Словена, као и језик Римљана (латински)¹⁴. За познавање грчког, бугарског и словенског језика свакако су били заслужни његов боравак у грчкој средини око Солуна, као и стални контакти са бугарским и словенским живљем, било у Панонији или на југу Балкана. Маурово познавање латинског језика, с друге стране, могло би бити последица тога што је то био матерњи језик Сермисијана. Свакако је мало вероватно да га је он научио у аварском или бугарском окружењу, или пак по доласку у околину Солуна, која је у језичком погледу била грчко-словенска средина¹⁵.

2. Поред припадности романској језичкој породици, и чињенице да су настањивали исте области, на једнакост између Сермисијана и Влаха упућује и то што се уз припаднике оба народа у делима појединих византијских писца среће етноним Бес. Беси су, иначе, представљали староседелачко трачко племе које је у антици живело на средишњем Балкану.

Кекавмен доводи у везу Бесе и Влахе истичући да су Беси, заједно са

¹⁴ Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils*, I, p. 229. Маур је био један од сермисијанских великаша којег је Кувер по доласку на Керамисијко поље послао у Солун, са задатком да тамо, претварајући се да је пребегло на ромејску страну, припреми терен за освајање града. Кувер је намеравао да после освајања града загосподари целом облашћу, затим околним острвима, а након тога крене у обрачун са царем. Маур се у Солуну представио као одметник од Кувера, те је од Византинца био почаствован титулом конзула (хипата) и добио управу над свим Кермисијанима који су прешли на ромејску страну. Куверов и Мауров план о заузећу Солуна био је ипак осујећен због доласка ромејског стратега Сисинија са флотом у град. Штавише, Маур је био приморан да ради на придобијању Кермисијана и њиховом безбедном преласку на византијску територију. Потом се обрео и у Цариграду, где га је цар почаствовао звањем архонта. Када су његове праве намере о заузећу Солуна биле, међутим, откривене, Маур, кога је ромејским властима и самом цару одао син, био је ражалован и заточен у једном трачком утврђењу: Lemerle (ed.), *Les plus anciens recueils*, I, p. 233.

Није довољно јасно како се надаље одвијала Маурова каријера. Познато је, међутим, да се Маур у једном тренутку поново нашао у милости цариградског двора, јер га као учесника ромејске казнене експедиције на Херсон 711. године помиње у свом спису хроничар Теофан: cf. C. de Boor (ed.), *Theophanis Chronographia* [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)], (Lipsiae, 1883), 378–379.

¹⁵ Веселин Бешевлиев је сматрао да је Маур био Бугарин кутригурског порекла и да је латински језик научио у Панонији: V. Beševliev, "Randbemerkungen über die 'Miracula Sancti Demetrii'" – *Byzantina* 2 (1970), 289–290, 294–295.

Дачанима, били преци њему савремених Влаха. С друге стране, етноним Бес се помиње и уз име поменутог сермисијанског старешине Маура. Византијски хроничар Теофан из IX века додаје етноним Бес имену патрикија Маура, пишући о њему као учеснику ромејске експедиције на Херсон из 711. године¹⁶. У науци је прихваћено становиште да је патрикије Маур личност идентична са истоименим кермисијанским великашем кога помиње писац *Чуда Светог Димитрија*¹⁷. Траг о Мауру постоји још и на једном печату, с краја VII или почетка VIII века, са натписом на основу којег сазнајемо да је Маурово звање у једном тренутку гласило *архонт Сермисијана и Бугара*¹⁸. За разлику од *Чуда Светог Димитрија* и поменутог печата, Теофанова *Хронографија* је једини извор у којем се уз Маурово име не помињу ни Сермисијани, ни Бугари, већ се његова народност описује изразом Бес. При томе треба јасно нагласити да се етноним Бес у том контексту не може довести у везу са Бугарима или сматрати синонимом бугарског имена, јер Теофан јасно наглашава када говори о Бугарима. Поставља се, према томе, питање зашто Теофан Маурову етничку припадност дефинише именом Беса а не Сермисијана. Разлог би могао бити то што се у време када је Теофан састављао свој спис, дакле више од једног века након досељавања на Керамисијско поље, њихово етничко име изгубило, вероватно због тога што га ни они сами нису осећали довољно својим, будући да су себе сматрали првенствено Ромејима. Теофан пак желећи да истакне Маурову специфичну етничку припадност, која се разликовала од већинског грчког етницијитета, помиње назив Бес, јер је тај етноним, с обзиром на Кекавменово сведочанство, код византијских писаца очигледно довољен у везу са припадницима романске језичке породице у Царству.

Код византијских писаца, иначе, све до XI века није постојао општеприхваћени израз као назив за становнике Царства који су говорили

¹⁶ C. de Boor (ed.), *Theophanis Chronographia*, 378–379. Теофанов савременик, цариградски патријарх Нићифор, пишући о истим догађајима, у оквиру *Кратке историје*, Маура помиње само уз титулу *патрикије*, не наводећи никакву другу одредницу: C. Mango (ed.), *Nicephori Patriarchae Constantinopolitanae Breviarium Historicum* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB) 13], (Washington, DC, 1990), 110, 112.

¹⁷ Lemerle, *Les plus anciens recueils* II, p. 152 ff; C. Mango, R. Scott, (trans., comment.), *The Chronicle of Theophanes Confessor* (Oxford, 1997), p. 530, n. 4. Постоји и мишљење да су Маур из *Чуда Светог Димитрија* и Маур из *Хронографије* заправо отац и син, Lemerle, *Les plus anciens recueils*, II, p. 153. То, међутим, не утиче на изнету тезу о етничкој припадности поменутог достојанственика.

Треба још поменути и то да су сачувана два печата с краја VII или почетка VIII столећа са натписима на којима се помиње патрикије Маур: G. Zacos, A. Vegler (eds.), *Byzantine Lead Seals*, II (Basel, 1972), p. 914, No. 1556, p. 1197, No. 2168. Могуће је, наиме, да су припадали достојанственику којег помиње Теофан.

¹⁸ Μαυρος, πατρικιος και αρχοντας των Σερμησιάνων και Βουλγάρων: G. Zacos, A. Vegler (eds.), *Byzantine Lead Seals*, I (Basel, 1972), p. 635–636, No. 934.

различитим дијалектима насталим из латинског језика. Јован Скилица и Кекавмен били су први који су, означавајући припаднике те језичке групације, употребили етноним Влах¹⁹. У вези с тим ваља поменути сведочанство о Власима које се налази у једном акту навпактског митрополита Јована Апокавка из 1221. године, у коме се говори о извесном Влаху, Аврилиону Константину, за кога писац каже да је Ῥωμαίων ἵπποκος, а за Аврилионове сународнике наводи да се они данас (дакле у време саствања акта) називају Власима, што некада није био случај²⁰.

*

Изнета аргументација и даље не потврђује јасно везу између Сермисијана и Влаха, али у најмању руку пружа могућност да се реченој Тафралијевој претпоставаци пружи више пажње него што је то до сада чињено. Тафрали је, како је већ наведено, узевши у обзир локацију Керамисијског поља, тврдио да се од Сермисијана формирала скупина битољских Куцовлаха, док су потоњи истраживачи, с друге стране, такав став одбацивали, полазећи између осталог од чињенице да Сермисијани након VII столећа нестају из извора и да се о њима од тог времена више ништа не зна. Ђутање извора о тој популацији, међутим, не мора нужно да значи да је она нестала или да је асимилиована од локалног грчког или словенског живља.

Сходно томе, потребно је пружити одговор на питање каква је била судбина Сермисијана након досељавања у околину Солуна на тзв. Керамисијско поље, крајем VII столећа. С тим у вези треба поменути да је археолог Владислав Поповић досељавање Сермисијана на Керамисијско поље, односно у околину Битоља (Пелагонију), довео у везу са деловањем епископије у Стобију. Црквена катедра у Стобију је, по мишљењу Поповића, вероватно представљала духовно средиште РOMEЈА повратника, који су, како састављач *Чуда Светог Димитрија* пише, и поред вишедеценијског боравка у аварској

¹⁹ Реч је о догађајима с почетка владавине цара Василија II: I. Thurn (ed.), *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB) 5], (Berlin – New York, 1973), p. 329; Литаврин (перев., комент.), *Кекавмен, Совети и рассказы*, 296, 298. Термин 'Влах', иначе келтског порекла, преко германских и словенских језика доспео је на Балкан. У германским језицима означавао је припаднике келтског народа, Римљане или једноставно странце: E. Stănescu, "Byzantinovlachica. I: Les Vlaques à la fin du Xe siècle – début du XIe et la restauration de la domination byzantine dans la péninsule balkanique" – *Revue des études sud-est européennes* 6 (1968), p. 433. Међу Словенима, тим етнонимом у почетку су називани припадници романског говорног подручја, а касније је добио и социјалну компоненту, поставши назив за посебну категорију становништва – сточаре и караваније, О правном статусу влаха – сточара у српским земљама: С. Мишић, „Законске одредбе о Власима у повељама Немањића“ – *Браничевски гласник* 7 (2010), с. 36 сл.

²⁰ N. A. Bèès, "Unedierte Schriftstücke aus der Kanzlei des Johannes Apokaukos des Metropolit von Naupaktos (in Aetolien)" – *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 21 (1971–1976), 60–62.

земљи, остали привржени својој вери²¹. Иначе, епископ поменуте епархије учествовао је у раду црквених сабора у Цариграду 681. и 692. године²². Након тога, Стоби се више не помиње као седиште једне од епископских катедри. Разлог нестанка те епископије није познат. Тешко је поверовати да је епископија укинута јер су тамошњи верници – међу њима и Сермисијани – напустили хришћанство. Ако су успели да очувају своју веру у аварском Срему, у паганском окружењу, мало је вероватно да би се они одрекли Христове вере у тренуцима када су се населили на самим границама Ромејског царства, у непосредној близини Солуна, где је хришћанство било далеко присутније. Могући разлог за ишчезавање епископије Стобљана може бити то што су Сермисијани у једном тренутку напустили то подручје, оставивши за собом пусто Керамисијско поље, због чега је у тој области, као и на многим опустелим местима у унутрашњости Балкана, након словенско-аварске најезде, престала потреба за постојањем засебне црквене катедре.

Повод за могућу нову сеобу Сермисијана могла је бити најезда неког ратоборног племена. Такви случајеви нису били реткост у то доба. Под притиском освајача и пљачкаша људи су често били приморани да беже и траже спас у добро браћеним градовима или у тешко приступачним планинама. Тако су, на пример, многи Ромеји из унутрашњости Балкана приликом словенско-аварске најезде спас тражили у планинским масивима или приморским градским центрима²³. С друге стране, када је Цариград почео да обнавља своје позиције на Полуострву, многа словенска племена су насељавала планинске масиве бежећи пред ромејском војском. Илустративан пример представља случај словенског племена Милинга. Као и други Словени, и они су по досељавању на Балкан населили равничарске пределе; међутим, у време византијске реконквите Пелопонеза, крајем VIII и почетком IX века, Милинзи беже на високи и тешко приступачни Тајгет²⁴. Слична судбина је могла у неком тренутку снаћи и Сермисијане.

Ако се пође од претпоставке да су Сермисијани под притиском напустили Керамисијско поље, поставља се питање куда су отишли. Одговор би могли да пруже поједини изворни подаци из млађег периода. Наиме,

²¹ Поповић, „Куврат“, с. 119.

²² J.D. Mansi (ed.), *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio XI* (Florentiae, Venetiae, 1758–1798 [= Parisii, 1901–1927]), 673, 993.

²³ Бежећи пред варварима, далматински Романи су почетком VII столећа, како пише Порфирогенит, потражили уточиште у градовима: Котору, Дубровнику, Сплиту, Трогиру, Задру, као и на острвима Рабу, Крку, и Цресу: Gy. Moravcsik (ed.), *Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio I* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB) 1], (Washington, DC, 1967), cap. 29, p. 124.

²⁴ Moravcsik (ed.), *Constantine Porphyrogenitus*, cap. 50, pp. 232, 234.

у неколико векова млађој *Дечанској повељи* постоји податак о Власима Сремљанима, који се помињу као становници области Алтин у данашњем пограничном појасу између Србије и Албаније, у близини Ђаковице²⁵. Лингвисти су утврдили да назив Сремљани одсликава географско порекло поменутих скупине, односно да су ти Власи били пореклом из Срема, одакле су са собом вероватно донели и термин Алтин, којим је названо читаво подручје на којем су живели у време састављања цитираног акта²⁶. Етимолог Александар Лома, пишући о Власима Сремљанима из *Дечанске хрисовуље*, истиче могућу повезаност тих Влах са Сермисијанима који су крајем VII века, кренувши са подручја око Сирмијума, односно Срема, доспели на Балкан²⁷. Могуће је, дакле, да се један део Сермисијана, након одласка са Керамисијског поља, у неком тренутку населио у подручју Алтина, где су основали своју насеобину. Та насеобина је, међутим, временом асимилована од стране локалног српског живља, о чему сведоче словенска имена међу припадницима Влах Сремљана, које помиње састављач *Дечанске хрисовуље*.

С друге стране, чини се да је један део Сермисијана остао у подручју Македоније, на шта указује један од топонима који се очувао све до данашњих дана. У питању је назив мегленовлашког села Sirmininā (на словенским језицима Серменин, на грч. Σερμενίν)²⁸, које се налази код данашње Ђевђелије. Тешко је превидети сличност тог назива са етнонимом Сермисијани, и именом града Сирмијума, где су, како сведочи аутор *Чуда Светог Димитрија*, заробљени Ромеји и њихови потомци живели током 60 година боравка у аварској земљи. Уколико је речена претпоставка тачна – да се у корену имена мегленовлашког села Сирминине крије назив сермисијанске заједнице и, уједно, назив римског града Сирмијума²⁹ – може се претпо-

²⁵ П. Ивић, М. Грковић (пр.), *Дечанске хрисовуље* (Нови Сад, 1976), с. 256. Они се у другој *Дечанској хрисовуљи* помињу као Ђурешкови Власи: Ивић, Грковић (пр.), *Дечанске хрисовуље*, с. 125.

²⁶ А. Лома, „Словени и Албанци до XII века у светлу топономастике“ – У: Ј. Бојовић (пр.), *Становништво словенског поријекла у Албанији* (Титоград, 1991), с. 318 сл.

²⁷ „У најмању руку је илустративно за ондашње прилике, ако се већ не би могло и непосредно повезати са сирмијским Романима на тлу позноантичке Превалитане (Власима Сремљанима на поседу манастира Дечани, прим. аут.), казивање у Чудима св. Димитрија“, пише Лома, „Словени и Албанци“, с. 319.

²⁸ Т. Capidan, *Meglenoromânii*, I (Bucuresti, 1925), 7, 19, 27; Α. Κουκούδης, *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά* (Θεσσαλονίκη, 2000), 305–307.

²⁹ С тим у вези ваља поменути да није сачуван писани траг који би могао да разреши питање о пореклу назива места. Томе је вероватно допринела и славизација локалног влашког становништва током XIX и XX столећа. Значајне податке о броју становника Серменина и њиховом етничком карактеру у том периоду сабрао је у књизи о Мегленским Власима: Κουκούδης, *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι*, 305–307.

ставити да су Сермисијани у једном тренутку населили подручје у близини Меглена, формиравши насеобину која се у изворима почев од XII помиње као влашка³⁰. Сходно томе, Сермисијани би се могли сматрати прецима Мегленовлаха, или бар једног дела те скупине. Мегленски Власи, иначе, представљају специфичну етничку заједницу, са особеним језичким и социјално-економским карактеристикама, због којих се разликују од осталих романских, односно влашких заједница на Балкану. Сходно реченом, корене њихове особености могуће је тражити у претпоставци да воде порекло од Сермисијана, који су и сами имали карактеристичан историјски развој, а који их је одвојио од осталих Романа на југу Балканског полуострва³¹.

³⁰ Први помен мегленских Влаха у изворима налази се у простагми цара Андроника I Комнина из 1184. године, којом он потврђује права манастира Лавре на подручју теме Меглена: P. Lemerle et al. (eds.), *Actes de Lavra*, I (Paris, 1970), p. 344, No. 66.

У вези с тим, ваљало би поменути и то да се као заповедник бугарског гарнизона у Меглену, у време постојања Самуилове државе, помиње архонт 'Ηλιτζης: cf. Thurn (ed.), *Ioann. Scyl. Synop. Hist.*, p. 352. Деминутивни наставак ζης или ζας био је уобичајен за влашка имена, као што су на пример 'Ιωαννιτζης или Νικολιτζας: cf. P. Năsturel, „Vlach-Balkanica” – *Byzantinischen Neugrischen Jahrhundert* 22 (1977–1984), p. 223. Сходно томе може се претпоставити да је поменути бугарски архонт Илица био у ствари влашког порекла.

³¹ Када је реч о пореклу Мегленовлаха, треба рећи да не постоје непосредни изворни подаци који сведоче о том питању. У недостатку писаних извора, истраживачи су се, бавећи се тим проблемом, понајвише служили резултатима језичких анализа. Лингвисти су указивали на то да је језик Мегленских Влаха, од свих влашких говора на Балкану, најсличнији румунском језику. Из тога је изведен закључак да су Мегленовласи у почетку били део јединственог етничког корпуса са прецима данашњих Румуна и да су се, вероватно између X и XII одвојили од матичног етноса, са подручја Баната или Олтеније, и преселили на југ Балкана, D. Lozovanu, „Meglenoromânii – Aspecte istorice, geografice, etnoidentitare și etnodemografice” – In: A. Berciu-Drăghicescu (ed.), *Aromâni, Meglenoromânii, Istroromâni – Aspecte identitare și culturale* (București, 2012), p. 313. У старијој литератури постоји мишљење да је колонизација Влаха у Меглену спроведена у време бугарског цара Симеона. Било је и оних који су формирање влашке насеобине у мегленској области доводили у везу са бугарско-влашком државом чији су творци били Петар и Асен крајем XII века. Свему томе треба додати и тезу да је на обликовање специфичног идентитета Мегленовлаха пресудно утицало пресељавање Печенега у Меглен, крајем XI столећа. Они су са собом можда повели и део романског становништва из Подунавља, из којег се развила мегленовлашка етничка скупина. Детаљније о различитим ставовима у науци у вези са питањем порекла Мегленовлаха, cf. Capidan, *Meglenoromânii* I, 54f. И поред свега, порекло Влаха Меглена још увек је отворено питање у науци. У низу новијих студија које обрађују историју и карактер мегленовлашке заједнице ваља издвојити рад Κουκούδης, *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι* (као прилог постоји и карта влашких насеља у околини Меглена). T. Kahl, „The Islamisation of the Meglen Vlachs (Megleno-Romanians): The Village of Nânti (Nótia) and the Nântinetin in Present-Day Turkey” – *Nationalities Papers* 34/1 (2006), 71f, бавио се питањем исламизације и пресељења Мегленовлаха у Турску након Првог светског рата.